

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

С.Оленич

викладач кафедри правознавства, соціології та політології

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Головна увага у статті приділяється аналізу соціалізації як процесу цілісного формування, виховання і становлення молоді як особливої соціальної групи на основі суспільних відносин, в які вона включається за допомогою всіх видів всієї суспільно значущої життєдіяльності при умовах одночасної дії різного роду чинників довготривалої та короткотривалої дії, які розділяються на дві основні групи: об'єктивні і суб'єктивні. Автор доходить висновку, що визначальними чинниками цього процесу виступють політико-економічні і соціокультурні тенденції як загальноцивілізаційного (за змістом) і глобального (за масштабами) характеру так і трансформаційні суспільні процеси внутрішнього характеру.

Ключові слова: молодь, соціалізація, об'єкт, суб'єкт, соціальні відносини, глобалізація, соціальна трансформація, соціальні інститути, сім'я.

Становлення молоді особистості є однією з найактуальніших проблем сучасної української наукової думки. Саме в перехідні періоди розвитку суспільства постає потреба дослідження входження молоді в систему суспільних відносин з метою системного аналізу основних чинників взаємодії молоді—суспільство.

Становлення особистості в більшості соціо-гуманітарних наук розглядається через категорію «соціалізація», яка є тим процесом, що охоплює всі етапи становлення людини, однак період молодості в означеному плані є найбільш вагомим, він є етапом формування світоглядних орієнтирів, закріплення ціннісних орієнтацій. Формування суспільно-громадянських якостей особистості у цей період залежать від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників, розгляд яких вимагає соціально-філософського обґрунтування та осмислення.

Сьогодні використання терміна «соціалізація» має стійку міждисциплінарну традицію, у якій простежується наявність трьох пов'язаних між собою напрямів – соціально-філософського, соціально-психологічного й соціально-педагогічного. Усі вони, маючи специфічні особливості в трактуванні соціалізаційного процесу, сходяться в розумінні соціалізації як багатоскладного й багаточинникового процесу набуття індивідом людських якостей, направленість яких визначається конкретною соціальною ситуацією.

Проблеми соціалізації молоді перебували в полі зору дослідників з початку ХХ століття. Серед учених, які суттєво вплинули на розвиток соціалізаційної проблематики, слід назва-

ти Г.Тарда, Г.Лебона, Е.Дюркгейма, М.Моса, Т.Парсонса, П.Сорокіна.

Вітчизняна гуманітарна наука традиційно підходила до розгляду соціалізаційної проблематики, виділяючи в ній три провідних напрямки: 1) соціально-філософський, представлений роботами С.Батеніна, В.Москаленко, П.Паригіна та ін.; 2) соціально-психологічний, який розробляли Г.Андреєва, Н.Андреєнкова, І.Кон, О.Леонт'єв, М.Лукашевич, Р.Немов, А.Петровський та ін.; 3) соціально-педагогічний, представниками якого є Б.Бім-Бад, В.Бочарова, Ю.Василькова, Б.Вульффов, О.Газман, Н.Лавриченко, І.Зверєва, Н.Заверико, О.Мудрик, Л.Новикова, В.Петрищев та ін. Особливе місце серед досліджень проблем соціалізації посідають роботи, присвячені окремим напрямкам соціалізації, – статево-рольовій, політичній, етнокультурній, а також питанням ресоціалізації. Це дослідження Ю.Антоняна, В.Кудрявцева, Л.Столярчук, О.Белінської, Т.Стефаненко, Ю.Загороднього, С.Данилова, С.Разуваєва, В.Павловського, В.Горенка та ін.

Аналіз робіт згаданих авторів свідчить, що всі вони, залежно від реалізованих завдань, містять значний теоретичний та емпіричний матеріал, який може бути джерельною базою нашого дослідження.

На сьогодні ми маємо досить велику інформацію про види, цілі, механізми, стадії, етапи, форми, результати соціалізації, однак власне з'ясуванню, розрізненню і співвідношенню об'єктивного і суб'єктивного чинників в процесі соціалізації молоді все ще приділено науковцями мало уваги.

Західними вченими соціалізація тлумачиться як формування активної особистості в процесі її взаємодії з соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку власних здібностей і потенцій. Соціалізація в такому її розумінні має на меті самоствердження особистості як вираження справжності її буття й тому передбачає, зокрема, виховання критичного ставлення до елементів соціального середовища, які заважають цьому самоствердженню.

Ми схильні розглядати соціалізацію як багатогранний і багаточинникний процес набуття індивідом людських властивостей і якостей, направленість яких визначається конкретною соціальною ситуацією. Суб'єкт-об'єктна єдність особистості, яка виявляється в тому, що вона одночасно і засвоює, і відтворює соціальні цінності й норми, визначає феноменальність її сутнісних характеристик.

Соціалізація індивіда є процесом включення його в сферу суспільних відносин не тільки як об'єкта цих відносин. Основною метою соціалізації, на нашу думку, слід вважати формування соціально активної особистості, дії якої регулюється соціальними нормами і суспільними інтересами.

Формування особистості, зокрема молоді, її світоглядних норм, суспільно-ціннісної спрямованості та соціальної поведінки відбувається через входження у навколишнє середовище та різностороннє його пізнання, перетворення себе на суспільного індивіда, долучення до соціального життя як активної і дієвої сили. Цей процес означає найвищий ступінь розвитку біологічної та психологічної адаптації до оточення та називається терміном «соціалізація».

Стан суспільства, перспективи його подальшого розвитку можна визначити й спрогнозувати крізь призму стану і шляхів соціалізації та всіх форм життєдіяльності молоді генерації. Саме тому важливого значення набуває спадкоємність поколінь. Вона обумовлена низкою об'єктивно-історичних причин, пов'язаних як з особливостями розвитку людської спільноти, так і місцем та роллю самої молоді в суспільстві.

Варто погодитись із дослідниками, які основним стрижнем соціалізації визначають соціальну активність, відтак з самого початку надаючи цьому процесу суб'єктивно-індивідуальних начал.

У сучасній науковій думці найбільш прийнятним при визначенні основних форм соціалізації молоді є підхід головних представників цього напрямку П.Бергера і Т.Лукмана, які виділяють дві основні форми соціалізації – *первинну і вторинну*. Вирішальне значення для долі суспільства має первинна соціалізація,

що відбувається в сім'ї і найближчому оточенні. При первинній соціалізації немає жодних проблем з ідентифікацією, оскільки немає вибору значущих інших. Батьків не вибирають. Оскільки у дитини немає вибору значущих інших, його ідентифікація, з ним (із значущим іншим) виявляється квазіавтоматично. Дитина інтерналізує світ своїх значущих інших не як один з багатьох можливих світів, а як єдність, що існує і є єдинодумною [1, 219].

Інший вид соціалізації забезпечують численні соціальні інститути, зокрема освіта. «Вторинна соціалізація» є інтерналізацією інституційних, або інституційно обґрунтованих «підсвітів». Вторинна соціалізація є набуттям специфічного – ролевого знання, коли ролі прямо або побічно пов'язані з розподілом праці.

Тобто в процесі первинної соціалізації людина набуває базисний світ, і всі подальші кроки освітньої або соціалізаційної діяльності так чи інакше повинні узгоджуватися з конструктами цього світу.

Окремо слід відзначити специфіку соціалізації молоді яка характерна для суспільств перехідного періоду. Коли старі традиції ще не до кінця зруйновано, а нові ще не до кінця побудовано, суспільство обирає нові орієнтири (цілі і цінності), але важко адаптує до них існуючі соціальні чинники. Це ускладнює соціалізаційну діяльність, трансформує або ж зміщує загальну картину соціалізаційних процесів, властивих «чистим» типам.

Саме така форма соціалізації є найбільш характерною для сучасного українського суспільства. Адже трансформаційні процеси, які й до сьогодні мають місце в Україні (перехід від тоталітарного типу суспільства до демократичного суспільного устрою), ускладнюють процеси становлення молодого покоління. Повинно відбутися зміщення акцентів у суспільній свідомості і формуванні демократичних інституцій розвиненого громадянського суспільства, які візьмуть на себе провідну роль в процесі соціалізації молоді.

Відтак, включення молоді в суспільне життя носить двосторонній характер: соціалізація як форма ухвалення суспільних відносин і ювентизація як форма оновлення суспільства, пов'язана з включеністю в його життя молоді. Проте важливо, на нашу думку, мати на увазі, що ювентизація може набувати україноцентричної форми заперечення всього попереднього досвіду, культурної спадщини: псевдоноваторство; різні форми поведінки, що відхиляються; альтернативні рухи тощо.

Соціалізацію не можна спускати лише до механічного «накладання на молодь» готових соціальних «форм», до простої взаємодії або тільки до суми зовнішніх впливів макро- і мік-

росередовища. Це процес цілісного формування, виховання і становлення молоді як особливої соціальної групи на основі специфічних суспільних відносин, в які вона включається за допомогою всіх видів всієї суспільно значущої життєдіяльності. Таким чином, соціалізація молоді здійснюється під загальною дією соціальних (перш за все, загально молодіжних) економічних, культурно-освітніх і демографічних процесів, що відбуваються в суспільстві.

Проте, молодь не тільки і не стільки об'єкт дії з боку суспільства і його соціальних інститутів, вона – активний суб'єкт соціального життя. Від її свідомості і самосвідомості, власної соціальної активності багато в чому залежить кінцевий «результат» соціалізації – молода людина як феномен та соціальне явище повинна «відбутись».

На нашу думку, формування молоді в сучасній Україні відбувається в умовах одночасної дії різного роду чинників довготривалої та короткотривалої дії, які традиційно можна розділити на дві основні групи: об'єктивні і суб'єктивні. У першій з них можна виділити об'єктивні чинники «зовнішнього» і «внутрішнього» характерів. До об'єктивних чинників «зовнішнього» характеру належать:

- загальна глобалізація загальносвітових процесів розвитку людства; Вона виявляється в об'єднанні завдяки швидкоплинному вдосконаленню засобів масової інформації і об'єднання всіх країн світу в єдиній комунікативній системі, у створенні всесвітнього ринку праці, в пануванні транснаціональних корпорацій і міжнародних фінансових інститутів, у військово-політичному домінуванні глобальних структур (блок НАТО);

- загальноцивілізаційна тенденція трансформації традиційних інституційних і культурно-ціннісних основ існування різних народів;

- створення в Європі на основі Шенгенських угод єдиного економічного, політичного і транспортного простору; Відставання України в процесах загальноєвропейської інтеграції в геополітичному відношенні.

До об'єктивних чинників «внутрішнього характеру» формування особистості можна віднести наступні трансформаційні, характерні для перехідного українського суспільства чинники:

- трансформації відносин власності та ринкові перетворення в економіці;
- подальша зміна соціальної структури суспільства;
- трансформація політичної системи;
- складнощі інституційного формування правової держави і громадянського суспільства;
- особливості менталітету різних етно-

національних і соціальних груп населення, проблеми співвідношення Сходу і Заходу України;

- ідеологічна полівекторність і різноспрямованість українського суспільства;
- етно-культурна роз'єднаність жителів Західної і Східної України;
- діяльність найвищих органів влади зі створення цивілізованої правової системи та сприяння зміцненості основ громадянськості;
- діяльність державних інституцій і суспільних організацій з ширшого впровадження української мови і вкорінення українських національних традицій;
- інформаційна експансія засобів масової інформації тощо.

Розділення основних чинників формування особистості в українському суспільстві на об'єктивні і суб'єктивні носить відносний, а іноді й умовний характер.

У будь-якому випадку, формування молоді особистості в сучасному українському суспільстві відбувається за умов, коли потрібно не просто брати до уваги наявність глобальних тенденцій і «викликів», необхідно орієнтувати молодь на невизначеність (зокрема ризиковану, пов'язану з небезпеками, фобіями і невротичною насиченістю) як «нову норму», виходити з того, що креативні можливості особистості та її зростаюча відповідальність за ухвалені рішення – головна умова належної плідної адаптації молоді особистості до нових, небачених раніше умов, а також підстава стабільного розвитку і конкурентоспроможності самого суспільства, яке повинно шукати необхідні особистісні відповіді в умовах інтенсивних глобалізаційних процесів. Визначимо цей значущий вектор особистісного розвитку як вектор адаптаційності.

Разом із тим, не можна вважати, що формування молоді в українському суспільстві повинно відбуватися виключно в індивідуалістичному дусі, без урахування соціетальних і комунітарних традицій, властивих українському етносу. Особливе значення в цьому мають, зокрема, сімейні цінності і сімейні традиції. Адже необхідно враховувати, що первинне становлення особистості відбувається саме в процесі сімейного виховання. Саме сім'я живить дитину відчуттям приналежності до світу людей, навчає усвідомлювати значущість соціального буття, необхідність бути людиною і особистістю. Сім'я (якщо мати на увазі норму існування) органічно сполучає індивідуалістичну і колективістську складові, об'єднує відповідні цінності у виховному процесі.

Підкреслимо, що за умов кризового суспільства (про це свідчать численні соціологічні дослідження) сім'я залишається одним з фун-

даментальних інститутів, цінність і значення якого не піддається сумніву (хоча, як відомо, і сім'я піддається відповідним кризовим випробуванням).

Загальнолюдські цінності сімейного життя (любов, турбота про близьких, діти, обов'язки по відношенню до батьків тощо) завжди займають головне місце серед цінностей, які українські громадяни вважають найбільш значущими для себе. З урахуванням цього, необхідно суттєву увагу приділяти вихованню пошани до чеснот і основ сімейного життя, формуванню у дітей психологічної готовності і здатності укріплювати основи власної сім'ї, поважати досвід старшого покоління, забезпечувати спадкоємність традицій.

Актуальність ідеологічного пошуку залишається для нашого суспільства такою ж гострою, як і десятиліття тому. Сьогодні, за умов «розколу країни» вона стала ще гострішою, хоча певні кроки для подолання ідеологічного вакууму вже робляться. Проте, на наш погляд, є необхідність в концептуальному узагальненні – у вигляді тієї ж національної ідеї – процесів ідеологічного визначення українського суспільства як сучасної європейської країни, яка ставить за мету забезпечення особистості високим рівнем соціальної свободи, простором для формування і самореалізації, а також високим рівнем безпеки і обопільної відповідальності людини і держави. М.Павловський таким чином визначає функції національної ідеї: «Національна ідея – це стратегія розвитку держави, і політична програма, і економічна політика, це єдність і духовності, і моралі, утвореної на основі менталітету народу. Головна мета національної ідеї – постійне зростання добробуту нації, забезпечення і збереження умов для розвитку майбутнього покоління на основі культури, мови і духовності» [5, 27].

Погодимось з тими авторами, які вбачають основну місію такої ідеології в об'єднанні всіх соціальних і етнічних груп, всіх верств населення в єдине співтовариство – українську націю. Ідея нації повинна базуватися на ґрунті патріотизму бути об'єднуючою для всіх народностей, які створюють сучасну українську націю [2]. Але в той же час коріння національної ідеології повинно зростати з надій і уявлень наших людей. Така ідеологія повинна генералізувати саме властиві нашій людині індивідуальні мотивації і цінності. Саме так уявляється нам вектор ідеологічного пошуку в ракурсі актуальних проблем формування сучасної особистості в Україні.

У суспільстві маргіналізованому і у великій мірі поляризованому (що властиво і Україні) на місце і соціальне відчуття особистості здатна позитивно вплинути національна політика консолідації, соціального партнерства і

консенсусу, що проводиться послідовно. Тим самим формуються відносно стабільні основи соціального контакту, який забезпечує стійкий розвиток і протистоїть ескалації конфліктів і ворожнечі.

Безумовно, виконаний нами вище аналіз об'єктивних чинників формування молоді особистості в українському суспільстві не є вичерпним. Необхідно відзначити, що дія цих чинників нероздільно пов'язана з силою і ступенем прояву суб'єктивних чинників. Можна з упевненістю стверджувати, що «суб'єктивна серцевина» складає основу усього об'єктивного, додаючи останньому змістовну визначеність і соціокультурну (зокрема, національну) конкретність і життєвість. Враховуючи все це (а також умовний характер ділення чинників на об'єктивні і суб'єктивні), перейдемо до розгляду чинників суб'єктивного порядку.

Головні суб'єктивні чинники, які визначають формування сучасної української молоді, вкорінено, як ми вже вказували, перш за все у сфері свідомості людини, в складному світі самовизначення, сфері ідентичностей.

Шлях до розуміння особистості припускає розгляд її як явища унікального, неповторного, духовно-трансцендентного, яке врешті-решт не зводиться до родового, загального, нехай навіть і загальнолюдського. На нашу думку, достатньо виправдано і повністю справедливо сучасні автори схиляються до думки визначити особистість «як унікальну суб'єктивність, яка є неповторною своєрідністю внутрішнього світу людини, властивостей, які не піддаються вимірюванню і порівнянню» [6].

Тракування особистості як неодмінне втілення суб'єктивності і унікальності припускає сформовану, свідомо виховану здатність людини до перебування в світі, здатність ставити і досягати мети, впливати на довкілля і на самого себе.

За особистістю – як недоторканною суб'єктивністю – визнається можливість, право і необхідність створювати себе, конструювати власну «природу» згідно з власним розробленим проектом. Саме в цьому ми вбачаємо один з головних суб'єктивних чинників формування сучасної української молоді. Це означає, що буття особистості є тотожним її формуванню, передбачає постійний пошук себе, звершення і удосконалення.

В Україні існує нагальна потреба виховання у душі свободи, міцного вкорінення конституційних гарантій, культивування гідності і величчя вільної людини – саме це, на наше переконання, є вищою метою у формуванні молоді особистості.

За умов сучасного українського суспільства значно розширився спектр особистісного

вибору. Особистість отримала можливість створення гнучкіших, різноманітніших і «приватних» (на відміну від «замовлених державою») життєвих проектів. Зростає значення таких особистісних якостей, як, наприклад, критичне мислення, всього, що створює життя і професійну компетентність. Відповідно зменшується простір «гарантованості» і безтурботного існування. Розширилися можливості вільного неупередженого духовного самовизначення. Поліпшився клімат соціальної довіри і надання індивідууму можливостей для вибору і відповідальності – ключові суб'єктивні чинники у формуванні особистості в українському суспільстві.

Необхідно постійно надавати допомогу молоді в подоланні її духовної слабкості і розгубленості. Це вимагає розробки програми соціалізації вступаючих в життя молодих поколінь, що немислимо без формування надихаючого образу майбутнього, заснованого на серйозному аналізі як сучасного, так і передуючого історичного розвитку, відмови від грубої політичної тенденційності.

Вказані риси такої ймовірно орієнтованої особистості можна вважати вельми актуа-

льним проектом як в аспекті перспектив формування української особистості (визначення напрямків особистісних трансформацій), так і з погляду змістовних орієнтацій, – як в плані подальших просвітницьких експериментів, так і стосовно власне особового пошуку, саморефлексії людини у світі, який постійно ускладнюється і, як сказав колись М.К.Мамардашвілі, «з неймовірною силою закручується навколо нас» [4, 74].

Таким чином, проаналізувавши основні об'єктивні і суб'єктивні чинники становлення молоді в сучасному українському суспільстві, можна констатувати, що визначальними чинниками цього процесу виступють політико-економічні і соціокультурні тенденції як загальноцивілізаційного (за змістом) і глобального (за масштабами) характеру так і трансформаційні суспільні процеси внутрішнього характеру. Відтак, для глибинного аналізу формування молоді особистості необхідно розглянути усю систему різного роду чинників її взаємодії з основними соціальними інститутами українського суспільства в процесі соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
2. Врублевський В.К., Хорошковський В.І. Нова Україна: виклики XXI сторіччя // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: Кол. монографія / Під ред. М. О. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 70-85.
3. Іваненко С.П. Проблемы социализации современной молодежи – Оренбург, 1999. – 515 с.
4. Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте (психологическая топология пути). – М.: Ad Marginem, 1995. – 548 с.
5. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 т. – Т.1. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 1093 с.
6. Царьков П. Личность и индивидуальность // Свободная мысль. – 1995. – № 6. – С. 85.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2009 р.

